

DOMINIKA DINUŠOVÁ

Akadémia policajného zboru v Bratislave, Bratislava, Slovenská republika

KONCEPT REVOLÚCIE V POLITICKOM MYSLENÍ RÓZY LUXEMBURGOVEJ¹

THE CONCEPT OF REVOLUTION IN THE POLITICAL THOUGHT OF ROSA LUXEMBURG

The paper focuses on the interpretations of the concept of revolution in work of Rosa Luxemburg. It follows the basis of Luxemburg's reflection on the revolution, their specific historical context and implications. The article outlines the controversy with revisionism, which, particularly in Luxemburg's works, represents the first source of a theoretical grasp of the (socialist) revolution as a way of social change. Her conclusions and the methodological elaboration of the problem has been reflected in the evaluation of specific historical events (the Russian Revolution of 1905, the Great October Socialist Revolution of 1917 and the revolutionary events of November 1918 in Germany).

Key words: Rosa Luxemburg, revolution, reform, capitalism, socialism, revisionism

Začiatok 20. storočia bol poznačený významnými historickými posunmi. Už od polovice 19. storočia vzrastajú sociálne požiadavky usilujúce sa o zmenu spoločenskej organizácie. Ich vyústením bol aj vznik Parížskej komúny v roku 1871. Jej krvavé potlačenie v máji toho istého roku ukončilo politickú realizáciu zamýšľaných spoločenských zmien, no nedokázalo utíšiť túžbu ľudí po emancipácii. Nemožnosť realizovať kritické ideové impulzy v tomto období v politickej praxi, stupňujúci sa útlak a rýchlo sa meniace pomery v Európe vyvolávali čoraz väčšie úsilie teoreticky zachytiť spoločenský pohyb s cieľom nastoliť konkrétne praktické riešenia. Na začiatku 20. storočia sa tak dostávajú na scénu otázky fungovania kapitalizmu v jeho nových podobách, otázky emancipácie žien späť s ich právom na parlamentnú reprezentáciu (Veľká Británia, USA) a ekonomickú nezávislosť (Rusko, Nemecko), otázka týkajúca sa daných politických organizácií, ich legitimity a možnosti ich zmeny. Do kritického ideového diskurzu výrazným spôsobom vstúpila Róza Luxemburgová, ktorej teoretické východiská odrážali realitu pohnutých čias. Teória sa v jej diele prelínala s politickou praxou, čo dokladala aktívnym celoživotným

¹ Štúdiá bola spracovaná v rámci riešenia úlohy vedeckého projektu VEGA MŠVVaŠ a SAV, č. 2/0152/20 „*Tendencie vývoja súčasného kapitalizmu – protirečenia a konflikty*“

pôsobením. Nie náhodou sú ústrednými témami jej odkazu teoretická reflexia imperializmu², stratégia boja proti militarizmu alebo spôsoby nastolenia nového spoločensko-ekonomického poriadku. Medzi týmito problematikami zaujíma významné postavenie chápanie pojmu revolúcie³, jej možnosti (nevyhnutnosti), cieľa a podoby. Sama Luxemburgová (teoreticky a prakticky) reagovala na tri revolučné udalosti svojej doby – angažovala sa na území Poľska v roku 1905, z väzenia vo Vroclave sledovala Veľkú októbrovú socialistickú revolúciu v Rusku v roku 1917 a napokon sa politicky angažovala počas revolučných dní v novembri roku 1918 v Nemecku. Práve otázka spôsobu sociálnej zmeny je predmetom súčasných diskusií o charaktere a prínose Luxemburgovej diela. Jej reflexia spoločenskej reality, pohybov vnútri politickej straníckej organizácie sociálnej demokracie v Nemecku, teoretické rozpory medzi revolučne orientovanou politikou robotníckeho hnutia a oportunistickou⁴ líniou tejto strany viedli autorku k formulovaniu konkrétnych záverov. Luxemburgovej pohľad na revolúciu sa vyvíjal v reakciách na konkrétne historické udalosti. Bol vždy autentický, metodicky podložený a nezriedka sebakritický. O Luxemburgovej vnímaní revolúcie sa dozvedáme najmä z jej teoretických spisov *Sociálna revolúcia alebo sociálna reforma?* (1900), neskôr z práce *Ruská revolúcia* (1917; uverejnené 1922), v ktorej hodnotí konkrétne udalosti v roku 1917. Okrem týchto prác sa k problematike spôsobu sociálnej zmeny neustále vracala vo svojich početných článkoch reagujúcich na politické dianie začiatku 20. storočia.

Cieľom tejto vedeckej štúdie je podať obraz vnímania revolúcie v Luxemburgovej diele, ukotviť ho v teoretickom koncepte autorky⁵, ktorý sa utváral v interakcii s historickou realitou. Zámerom štúdie je prispieť do rôznorodého spektra interpretácií vybraných aspektov Luxemburgovej filozofického odkazu prostredníctvom analýzy konceptu revolúcie tejto autorky cez prizmu jej vlastných metodologických východísk. Otázka revolúcie ako spôsobu sociálnej zmeny je prítomná v jej polemikách s revizionizmom a rovnako rezonuje v súvislosti s hodnotením konkrétnych dejinných udalostí jej doby. V súčasnosti je dielo Rózy Luxemburgovej diskutovaným v rámci polemík o demokracii, v súvislosti s kritikou kapitalizmu a spôsobov jeho prekonania. Interpretácie jej diela boli a sú spracúvané z viacerých perspektív, pričom sa orientujú na jej východiská prekonania kapitalizmu, jej miesto a význam v dejinách robotníckeho hnutia (Annelie Laschitz, Günter Radczun), zaoberajú sa Luxemburgovej chápaním demokracie, ľudovej participácie más v sociálnej zmene (Jon Nixon, Rosemary H. T. O’Kane). V uplynulých desaťročiach

² Róza Luxemburgová chápe pod pojmom imperializmus štádium kapitalizmu charakteristické všeobecným zosťrením „svetovej konkurencie medzi kapitalistickými štátmi o posledné zvyšky nekapitalistického prostredia vo svete“ (LUXEMBURGOVÁ, Róza. *Akumulácia kapitálu*. Bratislava : Pravda 1979)

³ V texte sme uprednostnili všeobecné označenie „revolúcia“, keďže v prípade Luxemburgovej reflexie konkrétnych historických revolučných udalostí nie je ich charakter jednotný. Vo svojej teoretickej koncepcii sa však venuje primárne chápaniu socialistickej revolúcie.

⁴ Pojem „oportunizmus“ v danom kontexte označuje politickú prax sledujúcu východiská teoretického revizionizmu.

⁵ Teoretickým východiskom pre koncept revolúcie v diele Rózy Luxemburgovej bola dialektickomaterialistická metodológia. Z tohto dôvodu v predkladanej štúdiu pracujeme s terminologickým aparátom prislúchajúcim danému teoretickému rámcu.

badáme tiež návraty k Luxemburgovej dielu ako k zdroju socialisticky orientovanej feministicko-filozofie (Tove Soiland, Drucilla Cornell).

Kritika revizionizmu ako východisko uvažovania o revolúcii

Róza Luxemburgová sa už ako mladá študentka chcela zapojiť do činnosti robotníckeho hnutia. V danom období jeho najvýraznejšiu podobu v medzinárodnom meradle predstavovala politická organizácia sociálnej demokracie Nemecka. Hoci Luxemburgová bola pôvodom Poľka, spolu so svojimi krajanmi (Julianom B. Marchlewskim, Leom Jogichesom, Adolfom Warskim), s ktorými sa v mladosti angažovala pri založení Sociálnej demokracie Kráľovstva poľského⁶, sa rozhodla rozvíjať svoje aktívne pôsobenie v Nemecku. Urobila tak na základe domnienky, že v radoch nemeckej sociálnej demokracie, ktorá mala v tom čase veľký medzinárodný vplyv, najlepšie prospeje boju poľského revolučného robotníckeho hnutia za národné a sociálne oslobodenie. Z písomných záznamov Juliana B. Marchlewského sa dozvedáme o motívoch tohto kroku: „*V porobenom Poľsku sa kapitalizmus rozvíja ruka v ruke s kapitalizmom Ruska, Nemecka a Rakúska; z toho nevyhnutne vyplýva najužšie spojenie buržoázie poľských provincií s buržoáziou vládnuvich štátov; v Poľsku sa vyostruje triedny boj a znemožňuje národné povstanie proti národnostnému útlaku. Úlohou poľského proletariátu je bojovať spoločne s ruskými, nemeckými a rakúskymi robotníkmi proti kapitalistickému poriadku; tento politický a hospodársky boj sa má viesť primerane k politickým pomerom v jednotlivých krajinách, takže je nevyhnutné čo najužšie spojenie s ruskou, nemeckou a rakúskou socialistickou stranou; pritom sa prirodzene zachová autonómia, ktorá zabezpečí uspokojenie kultúrnych záujmov poľského proletariátu. Len všeobecná revolúcia, ktorá zvrhne kapitalistický poriadok a zničí svetové panstvo kapitálu, môže viesť k oslobodeniu všetkých národov, teda aj poľského národa; kým vládne kapitalistický poriadok, nemožno vybudovať nezávislý poľský štát. Úlohou poľského proletariátu teda nie je boj za nezávislé kapitalistické Poľsko, ale boj za zvrhnutie kapitalistických štátov vôbec.*“⁷ Okrem ilustrácie uvažovania tejto skupiny Marchlewského vysvetlenie dokladá stanovenie cieľa ďalších politických aktivít (aj) Rózy Luxemburgovej. Tým bolo nahradenie kapitalistickej spoločensko-ekonomickej formácie formáciou socialistickou. Toto bol cieľ sociálnej demokracie Nemecka, za ktorý sa v jej radoch chcela angažovať.

Do nemeckej sociálnej demokracie vstúpila v máji roku 1898, práve v časoch, keď sa v jej vlastných radoch začínal črtáť teoretický spor o ciele robotníckeho hnutia, z ktorého nevyhnutne

⁶ Sociálna demokracia Kráľovstva poľského predstavovala len jednu z frakcií poľského socialistického hnutia. Neskôr sa ku nej pričlenila Sociálna demokracia Litvy a vznikla stranická organizácia Sociálna demokracia Kráľovstva poľského a Litvy (SKDPaL).

⁷ LASCHITZOVÁ, Annelie – RADZUN, Günter. *Róza Luxemburgová. Jej činnosť v nemeckom socialistickom hnutí*. Bratislava : Pravda 1975, s. 17.

vyplýval tiež spor o spôsoby ich dosiahnutia. V januári toho roku v časopise *Neue Zeit* Eduard Bernstein napísal: „*Priznávam otvorene, že mám pramálo pochopenia a záujmu o to, čo sa všeobecne rozumie pod ‚konečným cieľom socializmu‘. Nech je tento cieľ akýkoľvek, nie je pre mňa ničím, hnutie je pre mňa všetkým.*“⁸ Eduard Bernstein vyslovil požiadavku revidovať marxistické tézy, aktualizovať ich na pomery prelomu 19. a 20. storočia tým, že v taktických otázkach upustil od sledovania zmeny spoločensko-ekonomických pomerov a pozornosť upriamil na spôsoby dosahovania výdobytkov pre postavenie robotníkov v daných spoločensko-ekonomických podmienkach. Stúpenci tohto revizionistického⁹ prúdu v nemeckej sociálnej demokracii, inšpirovaní Bernsteinom, vychádzali z tvrdenia, že likvidácia starého kapitalistického režimu nie je nevyhnutná, pretože rozvíjajúci sa kapitalizmus sám reguluje svoje rozpory. Na základe toho sa domnievali, že proletariát nemusí uchopiť politickú moc násilnou revolúciou, ale mohol by ju získať zákonnou a pokojnou cestou. Rovnako by ju nemal uplatňovať formou diktatúry proletariátu. V rámci takto chápanej taktiky nadobúdali presvedčenie, že socializmus môže vyrásť z kapitalistických spoločensko-ekonomických podmienok, na základe čoho razili stratégiu postupného prerastania socializmu skrz presadzovanie a uplatňovanie sociálnych reforiem. Svoj postoj neformulovali ako nezmierniteľný s panstvom kapitalistického vykorisťovania. Ambícia jeho odstránenia sa strácala v spektre politických nástrojov buržoázneho¹⁰ štátu, v ktorých videli nástroje uplatnenia reforiem. Sociálnodemokratická strana tak mohla s buržoáznyimi stranami spolupracovať, dokonca takéto východiská neprotirečili ani myšlienke participácie na buržoáznej vláde.¹¹ V zhrnutí Bernsteinove závery vyústili do formulovania cieľa robotníckeho hnutia ako snahy presadzovať reformy a postupnou cestou, bez revolúcie a bez násillia sa dopracovať k socializmu.

Na navrhované zmeny a trendy v nemeckej sociálnej demokracii reagovala Róza Luxemburgová sériou článkov, ktoré v roku 1900 vyšli pod názvom *Sociálna reforma alebo sociálna revolúcia?* Text si v danom období získal veľký ohlas. Z hľadiska skúmanej problematiky v ňom tiež nachádzame prvé teoretické zmienky o Luxemburgovej chápaní revolúcie. Ako napovedá samotný názov práce, išlo o polemiku medzi dvoma diskutovanými spôsobmi dosiahnutia spoločenskej zmeny. Naproti revizionistom, ktorí jednostranne presadzovali cestu reforiem, Lu-

⁸ BERNSTEIN, Eduard. Der Kampf der Sozialdemokratie und die Revolution der Gesellschaft. In: *Die Neue Zeit*, Stuttgart, Vol. I, roč. 16, 1897/1898, s. 556.

⁹ Pojem „revizionizmus“ v danom historickom kontexte označuje teoretické snahy o revíziu marxizmu, orientované na zmeny v spôsobe uchopenia sociálnej zmeny, jej stratégie a v chápaní cieľov robotníckeho hnutia. Pod pojmom revizionizmus chápeme teoretický prúd vymedzujúci sa voči potrebe revolučného prekonania kapitalizmu, hlásiaci sa k postupnému prerastaniu do socializmu prostredníctvom reforiem. V konkrétnom historickom rámci ide primárne o teoretický koncept revízie marxizmu Eduarda Bernsteina. Pojmom „revizionisti“ sa označovali stúpenci Bernsteinovej revízie marxizmu v rámci polemík a diskusií odohrávajúcich sa v robotníckom hnutí na konci 19. a na začiatku 20. storočia.

¹⁰ Pojem „buržoázny“, „buržoázia“ prináleží k teoretickej koncepcii Rózy Luxemburgovej, vystavanej na základe metodológie dialektického materializmu. Pojem buržoázia (mešťanstvo) v danom zmysle označuje vládnu triedu v kapitalistickom spoločensko-ekonomickom usporiadaní.

¹¹ Takéto taktické pohľady sa začali pretavovať do praxe v medzinárodnom meradle vstupom francúzskeho sociálneho demokrata Alexandra-Étiennea Milleranda do buržoáznej vlády Waldecka-Rousseaua v roku 1899.

xemburgová vnímala celú otázku dialekticky, teda nezastávala stanovisko výlučne trvajúce na revolúcii, zároveň tiež neodmietala reformy. Revizionistické interpretácie protikladov medzi revolúciou a reformou považovala za metafyzické. Reformistická činnosť má podľa nej svoj zdroj práve v revolúcii ako v tvorivom akte historického vývinu, ktorý určuje aj jej smer. Róza Luxemburgová sa ostro dištancovala od názoru revizionistov, ktorí reformu pokladali za dlhotrvajúcu revolúciu a ktorí v revolúcii videli hutnú reformu. Tieto metódy pretvárania spoločnosti sú v jej ponímaní rozdielne svojou podstatou. Tvrdí, že revizionisti nahradili kategórie výrobných vzťahov kategóriami právnickými a vzťah medzi prácou a kapitálom nahradili abstraktnými vzťahmi medzi „bohatými“ a „chudobnými“. V takejto interpretácii sa potom program revolučného boja za socializmus premenil na utopickú požiadavku akéhosi „spravodlivého“ rozdelenia bohatstva, ktoré nijako nenaruša kapitalistické výrobné vzťahy, teda podstatu buržoáznej spoločnosti.¹² Zdôrazňovala, že spoliehať sa výlučne na reformy znamená pre hnutie praktické zbavenie cieľa. Dokladá, že iba orientáciou na nevyhnutnosť socialistickej revolúcie prestáva robotnícke hnutie prešľapovať na mieste, čím v skutočnosti len zachraňuje kapitalistické zriadenie, a púšťa sa do triedneho boja proti tomuto zriadeniu, vytyčuje si reálny cieľ – jeho konečnú likvidáciu. Cez prizmu tejto optiky vnímala Luxemburgová aj účasť sociálnodemokratickej strany v parlamente. Účasť sociálnodemokratickej strany v parlamente by bola podľa nej užitočná len vtedy, ak by jej cieľom nebola spolupráca s buržoáziou, ale využitie legálnych foriem na rozvíjanie triedneho boja proletariátu. Luxemburgová dialekticky spájala obe formy triedneho boja, nestrácajúc zo zreteľa konečný cieľ – socializmus. Práve cieľ bol pre ňu v presadzovaní spôsobov sociálnej zmeny rozhodujúcim. Cieľom jednostranného presadzovania postupných reforiem nie je v Luxemburgovej interpretácii odstránenie daných vzťahov, ale len ich vyretušovanie, vylepšenie, korekcia vzťahov starých: „...*Ak sa niekto rozhodne pre cestu reformy, miesto pre dobytie politickej moci a pre prevrat spoločnosti, nevolí v skutočnosti pokojnejšiu, bezpečnejšiu, zdĺhavejšiu cestu k rovnakému cieľu, ale k cieľu inému; totiž nechce privodiť nový spoločenský poriadok, ale len nepodstatne pozmeniť starý. ... (takéto snahy) nespejú k tomu, aby sa uskutočnil socialistický poriadok, ale len k tomu, aby sa upravil poriadok kapitalistický, nezamýšľajú odstrániť námezdnú sústavu, ide im len o menšie vykorisťovanie, v krátkosti, smerujú k tomu, aby sa odstránili kapitalistické výstreľky, ale nie kapitalizmus sám.*“¹³

Argumenty podporujúce reformizmus a zákonité cesty uplatnenia sociálnych zmien, odvolávajúce sa na elimináciu násilia, Luxemburgová vyvracala logickou argumentáciou, vystavanou na vysvetlení násilných princípov buržoázneho zákonodarstva. Násilie je podľa Luxemburgovej neoddiskutovateľným činiteľom moderných dejín. Celý kapitalistický systém je vystavený na násilí, o čom rukolapne svedčia jeho vojenské organizácie.¹⁴ „*Buržoázna zákonnosť nie je nič*

¹² *Dejiny marxistickej filozofie na prelome 19. a 20. storočia* (Kol. autorov) Bratislava : Pravda 1987, s. 226 – 231.

¹³ LUXEMBURGOVÁ, Róza. Sociální reforma nebo sociální revoluce? (1900), In: http://www.demokratickalevice.cz/wp-content/uploads/Rosa_Luxemburgova-SocialniReformaNeboSocialniRevoluce1900.pdf s. 32, (náhľad 1. 3. 2020).

¹⁴ LUXEMBURG, Rosa. Und zum dritten Male das belgische Experiment. In: *Gesammelte Werke*, Vol. 1, Berlin 1970, s. 241.

iné ako násilie vládnucej triedy apriórne povýšené na záväznú normu. (...) Keďže pre buržoáziu je právny poriadok len výrazom jej násilného panstva, môže byť pre proletariát parlamentný boj len úsilím uplatniť vlastné násilie. Ak za našou zákonnou, parlamentnou činnosťou nestojí násilie robotníckej triedy, pripravené v kritickom čase hocikedy vstúpiť do akcie, potom sa parlamentné akcie sociálnej demokracie premenia na práve také duchaplné mrhanie času, ako je napríklad čerpanie vody sitom. Reálni politici, ktorí neprestajne pripomínajú ‚pozitívne úspechy‘ parlamentnej činnosti sociálnej demokracie a používajú ich ako argument proti nevyhnutnosti a užitočnosti násilia v boji proletariátu, ani nezbadali, že tieto ‚úspechy‘ – hoc ako nepatrné – možno považovať len za produkt neviditeľného latentného násilia.“¹⁵ Z týchto poznatkov vyvodzovala, že proletariát sa nesmie obmedziť len na legalitu, lebo by podľahol buržoáznemu násiliu, ale musí sa usilovať sám použiť násilie. Toto násilie ešte Luxemburgová nevidela v samotnej proletárskej revolúcii, ale skôr v mimoparlamentnej akcii typu masového štrajku, verejnej demonštrácie a pod. Jej tvrdenia tiež nemožno vykladať ako obhajobu teroru a vznášanie požiadavky samotného násilia. V neskôr koncipovanom programe Zväzu spartakovcov sa v bode 3 jasne vyslovila proti teroru. „Proletárska revolúcia nepotrebuje pre svoje ciele nijaký teror, nenávidí a hnuší sa jej vražda človeka. Nepotrebuje tento prostriedok, keďže nebojuje proti jednotlivcom, ale proti inštitúciám.“¹⁶ Avšak „(...) násilie zostáva ultima ratio aj pre robotnícku triedu, pôsobí niekedy latentne, inokedy aktívne ako najvyšší zákon triedneho boja. A ak parlamentne alebo hocijkou inou činnosťou revolucionizujeme hlavy, robíme to preto, aby nakoniec v prípade potreby revolúcia vošla z hláv do pästí.“¹⁷

Róza Luxemburgová sa postavila proti absolutizovaniu parlamentného i mimoparlamentného boja. Považovala ich za dve vzájomne podmienené formy proletárskeho boja, ktoré vyplývajú z objektívnych sociálnych protirečení a ktoré nemožno ľubovoľne zamieňať. Revolúciu a násilie, ktoré ju sprevádza, nezavrhovala pre svoju apolitickosť či nehumánnosť, práve naopak, zdôrazňovala ju ako potrebu vymedziť sa voči stávajúcemu násiliu. Socialistické strany podľa nej musia byť pripravené na to, že skôr alebo neskôr dôjde k násilným zrážkam s buržoáziou, a to v prípadoch, „keď sa naše úsilie zameria proti životným záujmom vládnuccich tried. Nedôjde k tomu zo záľuby v násilí alebo z revolučnej romantiky, ale z trpkéj historickej nevyhnutnosti. Parlamentarizmus ako samospasiteľný prostriedok politického boja robotníckej triedy je práve taký fantastický a nakoniec reakčný ako samospasiteľný generálny štrajk či samospasiteľné barikády. Pravdaže, v dnešných pomeroch je násilná revolúcia veľmi ťažko použiteľný, dvojsečný prostriedok. A môžeme očakávať, že proletariát ho použije len vtedy, ak to bude jediná vhodná cesta, a pravdaže len v tom prípade, ak celková politická situácia a pomer síl viac-menej zaručia pravdepodobnosť úspechu. Treba si však zásadne uvedomovať nevyhnutnosť použiť násilie tak

¹⁵ Tamže, s. 242, 243.

¹⁶ LUXEMBURG, Rosa. Was will der Spartakusbund? In: *Gesammelte Werke*, Vol. 4, Berlín 1974, s. 445.

¹⁷ LUXEMBURG, Rosa. Und zum dritten Male das belgische Experiment. In: *Gesammelte Werke*, Vol. 1, Berlín 1970, s. 247.

*v jednotlivých epizódach triedneho boja, ako aj pri definitívnom boji o štátnu moc, lebo práve toto poznanie je schopné dodať aj našej pokojnej, legálnej činnosti patričný dôraz a účinnosť.*¹⁸

Pertraktovaním úlohy proletariátu a v dôraze na akciu (legálnu či nelegálnu) uvedomelej triedy, analýzami stratégií, resp. akcentom na čínorodosť robotníckeho hnutia Luxemburgová odmieta rozšírené presvedčenie, že kapitalistické zriadenie zanikne samo od seba. Uznávala síce, že kapitalistické zriadenie pre svoje vlastné protirečenia dospeje k tomu okamihu, keď stratí svoje opodstatnenie, keď jednoducho nebude možné, no to neznamená, že zanikne samo od seba, automaticky, len na základe ekonomických krízových otrasov. Oproti revizionistickým názorom Luxemburgová nepokladala revolučné metódy triedneho boja za zastarané. V rámci polemík o úlohách a stratégii robotníckeho hnutia v nemeckej sociálnej demokracii sa Luxemburgová stavala na obhajobu marxistických východísk akcentujúcich potrebu prekonania kapitalizmu. Vo svojich prejavoch a publikovaných článkoch aktívne vystupovala proti revizionizmu a oportunistizmu (politickému výrazu revízie marxizmu). Otázku reforiem a revolúcie vnímala dialekticky. Neobmedzovala sa len na buržoáznu legalitu, zároveň nevyklúčovala myšlienku pokojného prechodu k socializmu. Otázka, akou formou sa uskutoční historický prechod od kapitalizmu k socializmu, bola pre Rózu Luxemburgovú otázkou historického rozvoja triednych síl a mocenských vzťahov.

Tvárou v tvár historickým revolučným skúsenostiam

Luxemburgovej úvahy o revolúcii sa nevinú len okolo teoretického taktického zvažovania triedneho boja proletariátu, ale nadväzujú na pohnuté udalosti začiatku 20. storočia. Išlo o tri revolučné udalosti dejín, ktoré bezprostredne vnímala, teoreticky spracúvala a na dvoch z nich sa tiež prakticky zúčastnila.

Prvou revolučnou udalosťou, ktorú mala Róza Luxemburgová možnosť prežívať, bola revolúcia z roku 1905. Ihneď, ako sa dozvedela o udalostiach v Rusku, navzdory odporúčaniám svojich kolegov sa rozhodla aktívne podieľať na dianí vo Varšave. Vypuknutie revolúcie vnímala ako povzbudenie vo svojej teoretickej práci a tvorivý počín, ktorý núti každého teoretika opúšťať svoje šablóny. Udalosti roku 1905 hodnotila z hľadiska taktiky a medzinárodného dosahu na celé robotnícke hnutie. Ruský proletariát podľa nej po prvý raz vystúpil na politické javisko samostatne ako trieda, ktorá *„jediná je historicky povoláná a schopná zvrhnúť cárizmus v Rusku aj inde vztýčiť zástavu civilizácie“*.¹⁹ Luxemburgová vnímala ruskú revolúciu ako *„proletársku revolúciu s buržoáznymi úlohami, alebo ináč povedané, buržoáznu revolúciu s proletárskymi socialistickými prostriedkami boja“*.²⁰ Nazerala na revolučné udalosti v Rusku cez rovnakú

¹⁸ Tamže.

¹⁹ LUXEMBURG, Rosa. Die Revolution in Russland. In: *Gesammelte Werke*, Vol. I, Berlin 1970, s. 492.

²⁰ LUXEMBURG, Rosa. Die Krise der Sozialdemokratie (Junius-Broschüre). In: LUXEMBURG, R. *Politische Schriften*. Leipzig 1969, s. 310.

optiku ako V. I. Lenin, teda že išlo o revolúciu svojím obsahom buržoáznodemokratickú, ale svojimi bojovými prostriedkami proletársku.²¹ Udalosti v Rusku v roku 1905 boli pre Rózu Luxemburgovú žriedlom historického optimizmu a nasledovaniahodným príkladom pre nemecké robotnícke hnutie. Svoje skúsenosti a hodnotenie ruských udalostí prednášala na stretnutiach v nemeckých mestách. Nadšenie z aktivity ruských robotníkov, ktorí sa odhodlali zvrhnúť cárizmus, vyjadrila na zhromaždení 25. septembra 1906 v Mannheime, keď tvrdila, že „na základe celkovej situácie v Nemecku sa musíme aj my pripraviť na boj, v ktorom budú rozhodovať masy... Ruský proletariát nám musí byť vzorom nielen svojím stanoviskom k parlamentarizmu, ale aj svojím odhodlaním a odvahou vytyčiť si také politické úlohy, aké si vyžaduje historická situácia. Ak môžeme niečo čerpať z ruskej revolúcie, tak to nie je pesimizmus, ale najväčší optimizmus.“²²

Ruské revolučné udalosti vo februári i v októbri v roku 1917 zastihli Luxemburgovú vo väznici, preto jej prvé pohľady na revolúcie v Rusku boli ovplyvnené informačnými obmedzeniami. Jej prvé články o Februárovej revolúcii v Rusku, ktoré písala pre *Spartakove listy*, boli založené na historických analógiách. Podstatu Februárovej revolúcie charakterizovala ako pokračovanie revolúcie z rokov 1905 – 1907. Jej úlohou bolo splniť starý program: nastoliť demokratickú republiku, osemhodinový pracovný čas, vyvlastnenie veľkostatkárov a pod. Tento program sa však spájal s úlohou proletariátu ukončiť svetovú vojnu.²³ Avšak práve riešením tejto úlohy sa ruský proletariát nevyhnutne dostával do „najostrejšieho protikladu k ruskej imperialistickej buržoázii, ktorá rojí o Carihrade a čerpá zisky z vojny“.²⁴ Buržoáznodemokratická revolúcia v Rusku sa preto logicky musela premeniť na socialistickú, čo viedlo Rózu Luxemburgovú k charakterizovaniu Februárovej revolúcie ako prechodnej revolúcie svetodejinného dosahu. Otázku prechodu k socialistickej revolúcii pritom nechávala otvorenú. Keď sa vo väznici dozvedela o udalostiach v Rusku v októbri (resp. novembri) 1917, napísala: „Ruská revolúcia a bolševická moc, ktorú priniesla, nastolila na program dňa problém sociálnej revolúcie. Všestranne vyhrotila triedny protiklad medzi kapitálom a prácou. Spôsobila, že medzi obidvoma triedami vznikla odrazu priepasť, z ktorej vzplanuli vulkanické pary a vyšľahli ohnivé plamene. Ako svojho času júnové povstanie parížskeho proletariátu a júnový boj po prvý raz rozpoltili buržoáznú spoločnosť prakticky na dve protikladné triedy, medzi ktorými môže byť iba boj na život a na smrť, tak postavila bolševická moc v Rusku buržoáznú spoločnosť tvárou v tvár tomuto poslednému boju na život a na smrť. Zničila a zmietla fikciu o krotkej robotníckej triede, s ktorou sa možno ako-tak dohodnúť, o socializme, ktorý sa vystatuje teoreticky neškodnými frázami, no v skutočnosti holduje zásade: žiť a nechať žiť – fikciu, čo vznikla v praxi posledných tridsiatich rokov nemeckej sociálnej demokracie a celej internacionály, ktorá išla v jej šľapajach. Ruská revolúcia tvrdou päťou

²¹ LENIN, Vladimír I. Prednáška o revolúcii roku 1905. In: LENIN, Vladimír I. *Spisy*. zv. 23, Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1956, s. 222.

²² LUXEMBURG, Rosa. *Redner der Revolution*. Vol. XI. : Rosa Luxemburg, Berlin: 1928, s. 29 – 30.

²³ LUXEMBURG, Rosa. Die Revolution in Russland. In: *Spartakusbriefer*, s. 303, 304.

²⁴ Tamže, s. 304.

*rozdrvila modus vivendi medzi socializmom a kapitalizmom, splodený parlamentarizmom v poslednom polstoročí a urobila zo socializmu, ktorý bol dovtedy nevinnou frázou volebnej agitácie a lákavou budúcnosťou, krvavo vážny problém súčasnosti.*²⁵ Róza Luxemburgová s nadšením uvítala novembrové udalosti a ako v mnohých otázkach robotníckeho hnutia vyjadrovala svoje sympatie k boľševikom. Okrem sympatií vznášala však tiež kritiku k v zvolenej taktike sociálneho boja, k spôsobu uchopenia moci alebo k uzatvoreniu brest-litovského mieru.

Otázka, ktorá ju v súvislosti s ruskou revolúciou zaujímala a ktorá bola už predtým predmetom jej polemík, sa týkala diktatúry proletariátu a demokracie. Róza Luxemburgová obhajovala diktatúru proletariátu a zároveň demokraciu. V tejto súvislosti nachádzala základnú chybu taktiky boľševikov, ktorí podľa nej postavili diktatúru proletariátu proti demokracii a rozhodli sa za diktatúru s vylúčením demokracie. Luxemburgová tvrdila, že proletariát musí vykonávať diktatúru, ale nie diktatúru strany alebo kliky, lež diktatúru triedy, to značí v najširšej verejnosti, za najaktívnejšej nehatenej účasti ľudových mas, v neobmedzenej demokracii.²⁶ Jedným z dôležitých aspektov v interpretácii Luxemburgovej chápania sociálnej zmeny a prechodu od kapitalizmu k socializmu je jej ponímanie demokracie, čo dokladuje tiež aktuálny vysoký vedecký záujem práve o tento aspekt jej tvorby (Jon Nixon, Rosemary H. T. O'Kane, J. P. Nettl). V daných súvislostiach sa vynárajú viaceré otázky smerujúce k definícii demokracie a k zohľadneniu konkrétnych historických okolností demokratickej formy vlády. Je možné sa domnievať, že Luxemburgová v danom období svojej tvorby chápala demokraciu v intenciách buržoázných demokracií (volebné právo pre všetkých občanov, neobmedzená sloboda spolčovania, zhromažďovania a tlače a pod.), a teda nezohľadnila fakt, že aj demokratické formy sa menia, keď sa mení ich sociálny obsah.

Tomuto prehľadu by zodpovedala jej neskoršia politická angažovanosť v novembri roku 1918. Otázka vzťahu demokracie a jej podoby na jednej strane a diktatúry proletariátu na strane druhej sa prejavila v praktickom riešení problému konštituovania národného zhromaždenia a/alebo robotníckych rád. Pod vplyvom procesu konštituovania nového zastupiteľského orgánu Luxemburgová začala prehodnocovať svoje niekdajšie stanoviská. Rozhodovanie medzi utvorením robotníckych rád alebo národného zhromaždenia identifikovala ako rozhodovanie o politickej moci jednej alebo druhej triedy. Prikloniť sa k sformovaniu národného zhromaždenia znamenalo vracať revolúciu do historického štádia buržoázných revolúcií, prikloniť sa k utváraní robotníckych rád znamenalo konštituovať politickú moc proletariátu. Uvedomením si, že z hľadiska podstaty problému išlo o rozličné zastupiteľské orgány, v ktorých si dve antagonistické triedy organizovali svoju politickú moc, sa tak prihlásila k leninskej formulácii problému: buď ústavadarné zhromaždenie, alebo ústredná rada robotníckych a vojenských delegátov – „*iba*

²⁵ WEIL, Felix (ed.). *Rosa Luxemburg über die russische Revolution*. Einige unveröffentlichte Manuskripte. Lipsko : dr. Carl Grunberg, 1928, s. 295 – 296.

²⁶ LUXEMBURG, Rosa. The Russian Revolution. In: SCHÜTRUMPF, Jörn (ed.). *Rosa Luxemburg or: The Price of Freedom*. Berlin : RLS, Carl Dietz, 2008, s. 59 – 93.

jedno z dvoch môže byť správne“.²⁷ Konkrétna revolučná prax ju dovedla k prehodnocovaniu východiska svojich niekdajších teoretických úvah. „Dnes nejde o to, či demokracia, alebo diktatúra. Otázka, ktorú nastolili dejiny, znie: buržoázna demokracia alebo socialistická demokracia. Lebo diktatúra proletariátu, to je demokracia v socialistickom zmysle. Diktatúra proletariátu..., to je použitie všetkých politických prostriedkov moci na uskutočnenie socializmu, na vyvlastnenie kapitalistickej triedy – v zmysle a z vôle ľudovej väčšiny proletariátu, teda v duchu socialistickej demokracie.“²⁸ Odteraz už nedefinovala socialistickú demokraciu ako „neobmedzenú“, ale ako vôľu revolučnej väčšiny proletariátu, ktorý zorganizoval v robotníckych a vojenských radách svoje revolučné násilie na potlačanie násillia buržoázie a na jej vyvlastnenie. Z týchto východísk vyvodila záver: aby mohol vývoj v Nemecku viesť k zriadeniu socialistickej republiky, treba dať všetku moc robotníckym a vojenským radám. „Ide o to, aby sa ‚Liberté, Egalité, Fraternité‘, ktoré proklamovala roku 1789 buržoázia vo Francúzsku, stali po prvý raz pravdou tým, že sa odstráni panstvo buržoázie. Ako prvý akt k tomuto oslobodzujúcemu činu treba nahlas pred celým svetom a pred storočiami svetových dejín zaznamenať: Čo doteraz platilo ako rovnoprávnosť a demokracia – parlament, národné zhromaždenie, rovnaký volebný listok, bol klam a mam! Celá moc v rukách pracujúcich mäs, ako revolučná zbraň na rozdrvenie kapitalizmu – to jediné je skutočná rovnoprávnosť, to jediné je skutočná demokracia!“²⁹ Predpokladom socialistickej revolúcie bolo v jej interpretácii nahradenie štátnych a parlamentných orgánov buržoázneho triedneho panstva proletárskymi triednymi orgánmi – robotníckymi a vojenskými radami. Obsahom ich politickej misie malo byť prevzatie kontroly nad výrobou a napokon skutočné vedenie výroby, resp. odstránenie monopolu jednej triedy na pracovné prostriedky, ktoré sa musia stať vlastníctvom všetkých, čo znamenalo odstránenie kapitalistického spôsobu výroby. Otázkou organizácie zastupiteľského orgánu, ktorú pred ňu predkladala historická realita, dospela k pohľadu na konštituovanie novej spoločensko-ekonomickej formácie a vnímanie demokracie v iných intenciách. Potrebu prehodnotenia vnímania politickej organizácie starého režimu načrtol už Marx. V jeho teoretickej reflexii skúseností Parížskej komúny vyslovil potrebu prekonať dovtedajšiu formu politického života, buržoázny parlamentarizmus, aby sa dospelo k ozajstnej demokratickej štátnej moci. Nová spoločensko-ekonomická formácia, ktorú vyjadrovala Parížska komúna, predpokladala novú formu organizácie spoločnosti. Píše: „Komúna sa utvorila z členov mestskej rady, zvolených všeobecným hlasovacím právom v jednotlivých okresoch Paríža. Boli zodpovední a hocikedy zosaditeľní. Jej väčšinu tvorili, prirodzene, robotníci

²⁷ LUXEMBURG, Rosa. Der Weg zum Nichts. In: LUXEMBURG, R. *Ausgewählte Reden und Schriften*, Vol. II, Berlin 1955, s. 623.

²⁸ LUXEMBURG, Rosa: Die Nationalversammlung. In: LUXEMBURG, R. *Ausgewählte Reden und Schriften*, Vol. II, Berlin 1955, s. 606.

²⁹ LUXEMBURG, Rosa. Nationalersammlung, oder Räteregierung? In: LUXEMBURG, Rosa. *Ausgewählte Reden und Schriften*, Vol. I, Berlin: 1955, s. 643 – 644.

alebo uznaní zástupcovia robotníckej triedy. Komúna nemala byť parlamentnou, ale pracujúcou korporáciou, súčasne výkonnou a zákonodarnou.“³⁰

V súvislosti s Luxemburgovej kritikou ruskej revolúcie je potrebné tiež dodať, že svoj spis Ruská revolúcia, ktorý napísala vo väzení, chcela po svojom prepustení a pod vplyvom no- vembrových udalostí v Berlíne revidovať. Podľa Luxemburgovej dlhoročnej priateľky a spol- upracovníčky Kláry Zetkinovej podal o tomto jej zámere svedectvo Leo Jogiches. Pôvodné hodnotenie revolúcie vzniklo vo väzenskej izolácii, bez dostatočného materiálu. Po prepustení z väzenia sa Luxemburgová začínala v daných otázkach lepšie orientovať a nepomýšľala ani na uverejnenie svojej kritiky. „*Mala v úmysle napísať nové, väčšie pojednanie o ruskej revolúcii.*“³¹ K tej sa však už nedostala. Pôvodný nedokončený rukopis po jej smrti uverejnil Paul Lévi v roku 1922. Tento rukopis dodnes vyvoláva mnohé diskusie a vytvára pôdu pre možné interpretácie Luxemburgovej koncepcie ako koncepcie socialistickej revolúcie uskutočňovanej demokratic- kou cestou. Z hľadiska viacerých postulátov obsiahnutých v spisbe Rózy Luxemburgovej je však toto tvrdenie problematické, čo vytvára široký priestor pre interpretácie jej odkazu.

Polemiky o Luxemburgovej kritike boľševickej revolúcie sa opierajú primárne o jej chápa- nie demokracie bytostne spojenej s dôrazom na masovú akciu robotníkov a o interpretáciu jej posledného spisu Ruská revolúcia. Rosemary O’Kane vystupuje voči zmienenému argumentu poukazujúcemu na historické okolnosti vzniku spomínaného spisu a tomu, že Luxemburgová písala svoj posledný text vo väznici a neskôr svoje závery prehodnocovala.³² Tvrdí, že širšie posúdenie jej prác jasne ukazuje, že jej chápanie demokracie bolo dlhodobo konzistentné a bolo tiež ústredným prvkom jej revolučného myslenia.³³ Odvoláva sa pritom na úlohu máš v mysle- ní Luxemburgovej. „*Druhom aktívnej participácie, ktorá by mala byť súčasťou socialistickej demokracie, je aktívna účasť na tvorbe rozhodnutí s mocou smerujúcou nielen zhora nadol, ale vzostupne, tak ako v dejinách sociálnodemokratického hnutia. Socialistická demokracia je pluralitná, masovo participatívna, demokracia, ktorej inštitúcie a štruktúry sa vyvíjajú a zostá- vajú vnímavými k zmenám. (...) Masová participácia by mala byť rokovanou politickou akciou, ktorá by ako kľúčové mala obsahovať spontánnosť idúcu s vodcovstvom, ktoré odpovedá na spontánne akcie.*“³⁴ V O’Kaneovej výklade sú zdrojom socialistickej demokracie masy, ktoré živeľne utvárajú situáciu. Nie je daná vládou, je neustále utváraná.³⁵ Revolúcia je sociálnym

³⁰ MARX, Karol. Občianska vojna vo Francúzsku. In: MARX, Karol, ENGELS, Friedrich: *Výbrané spisy*, zv. 1, Bratislava : Pravda 1963, s. 431.

³¹ IŠA, J. Úvod. LUXEMBURGOVÁ, Róza. *Akumulácia kapitálu*. Bratislava : Pravda 1979, s. 38; LASCHITZOVÁ, Annelie – RADCZUN, Günter. *Róza Luxemburgová. Jej činnosť v nemeckom socialistickej hnutí*. Bratislava : Pravda, 1975, s. 401.

³² Pozri tiež NETTL, John Peter. *Rosa Luxemburg*. London : Oxford University Press, 1969, s. 445, 446.

³³ O’KANE, Rosemary H. T. Democracy in the Revolutionary Thought of Rosa Luxemburg. In: MÁRQUÉZ, Xavier (ed.). *Democratic Moments*. Bloomsbury 2018, s. 137 – 144.

³⁴ Tamže, s. 142.

³⁵ O’KANE, Rosemary H. T. *Rosa Luxemburg in Action: For Revolution and Democracy*. New York – London : Routledge, 2017, s. 139.

konfliktom. Otázkou v tomto zmysle zostáva, ako je možné uplatniť spontánnosť v konflikte. Do tejto diskusie nutne vstupujú ďalšie otázky najmä praktického charakteru, otázky taktiky, stratégie a efektívnej organizácie. Tobôž, keď je zohľadnená skutočnosť, že konfliktom nie je len situácia samotnej sociálnej zmeny, jej priebehu, ktorej cieľom je uchopenie moci, ale konfliktný je i charakter situácie súvisiacej s udržaním (revolučnej) moci.

John P. Nettl za najdôležitejší prvok v revolučnom myslení Rózy Luxemburgovej nepovažuje dôraz na demokraciu, individuálnu slobodu alebo spontaneitu (pričom nepopiera ich zastúpenie a význam v jej diele), ale participáciu – kontakt vedenia revolučnej energie smerujúceho k dorastaniu triedneho vedomia a revolúcie.³⁶ Rovnako v jeho ponímaní osobnosť Luxemburgovej a jej odkaz je možné premýšľať v iných, stále nových rámcoch. Luxemburgovú v tomto zmysle vníma ako autonómnu politickú filozofku a poukazuje na inšpiratívnosť jej myšlienok bez ohľadu na teoretický rámec, v ktorých sú ukotvené. Podľa Nettla Luxemburgovej myšlienky transcendujú marxizmus, pretože podstatnou bola pre ňu morálna doktrína, ktorú videla v sociálnej revolúcii a socialistickej revolučnej aktivite, nie iba v napĺňaní zákonov dialektického materializmu, ale v oslobodení a v pokroku humanity.³⁷ Nettlova analýza vyvoláva niektoré otázky vo vzťahu k uplatneniu konkrétnej vedeckej metodológie na interpretáciu Luxemburgovej konceptu. Ako jedna z týchto otázok sa núka relevancia konzistentnosti vysvetlenia a interpretácie jej filozofickej práce bez osvojenia si a použitia marxistickej terminológie a metodológie, bez usúvzťažnenosti ku konkrétnej sociálno-politickej koncepcii, ku ktorej sa autorka sama hlásila. Pritom Luxemburgovej autentický a originálny pohľad, vývoj jej názorov na revolučnú taktiku a stratégiu odhaľuje chápanie marxizmu ako metodologického nástroja vysvetľujúceho sociálnu situáciu, ktorý nie je súborom princípov prísnych rovnakých dôsledkov pre všetky historické prostredia a všetky sociálne podmienky, ale operuje v súvzťažnosti na konkrétne prostredie bez obídenia niektorej z modalít. V danom kontexte je možné reflektovať jej úvahy o revolúcii, o stratégii a taktike revolučného boja a možno bližšie porozumieť jej analýzam konkrétnych historických udalostí.

Záver

Revolúcia má významné miesto v teoretickom odkaze Rózy Luxemburgovej. Je osou, okolo ktorej neustále osciluje, pričom samotná nie je v centre jej skúmania. Luxemburgová sa venuje kritike revizionizmu, podrobuje ho metodologickej konfrontácii, vykladá fungovanie kapitalizmu v jeho imperialistickom štádiu, ktoré napokon zhrnula v ekonomickom spise *Akumulácia kapitálu*, alebo vo svojich článkoch reaguje na politické udalosti jej doby. Tie sú nevyhnutne späté s revolučnými zmenami, preto v jej prácach má chápanie revolúcie zásadný význam. Už v roku

³⁶ NETTL, John Peter: *The Many Interpretations of Rosa Luxemburg's Legacy*. Verso Books, 2019, s. 9.

³⁷ Tamže, s. 9.

1900 vystavala kritiku revizionizmu a jeho vnímania spoločenskej zmeny prostredníctvom odhalenia metodologicky nedostatočného a nedialektického chápania vzťahu revolúcie a reformy. Už tu otázka revolúcie ako spôsobu spoločenskej zmeny, jej interpretácia a chápanie v súvislosti s cieľmi robotníckeho hnutia zohrala významnú úlohu. Neskôr sa v reflexii historických udalostí vracala k problému jej realizácie, k spôsobom organizovania nového spoločensko-ekonomického poriadku a ich cieľom. Život Rózy Luxemburgovej bol nielen teoreticky, no i prakticky spätý s revolučnými udalosťami. Ako bolo spomenuté, na dvoch z nich sa zúčastnila, jednu z dialky pozorovala. Jej nadšenie pre zmeny spoločenskej organizácie, neochvejné vznášanie požiadaviek a politická aktivita zapríčinili tiež jej tragickú násilnú smrť.

Z hľadiska neskoršieho vývoja spektra ideových východísk sociálnej zmeny sa zaradila medzi autorov, ktorí odmietali jednostranné presadzovanie reforiem v rámci buržoázných zriadení (V. I. Lenin, J. C. Mariátegui a i.). Róza Luxemburgová pritom nechápala revolúciu ako nevyhnutný spôsob nastolenia nových spoločensko-ekonomických vzťahov, ale otázku jej relevancie vnímala dialekticky, pričom neupúšťala od konkrétnych historických súvislostí. Revolúcia bola pre ňu živou praxou teoretickej práce, v ktorej nachádzala emancipačný počín človeka. Dokonca vo svojom poslednom článku s názvom „V Berlíne vládne poriadok“, uverejnenom 14. januára 1919 v *Die Rote Fahne* zdôraznila: „*Obmedzení kati, váš poriadok je postavený na piesku. Revolúcia vzbĺkne zajtra znova, zarinčia jej zbrane a k vášmu úžasu zaznie hlas jej trúbenia: ‚Bola som, som a budem.‘*“³⁸

³⁸ LUXEMBURGOVÁ, Rosa. Die Ordnung herrscht in Berlin. In: *Die Rote Fahne* (Berlin) No. 14, 14. Januar 1919.